

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ СНД

УДК 349.42:631.11

Сільськогосподарське підприємство – важлива складова економіки будь-якої держави. Адже основним видом його діяльності є виробництво, переробка, реалізація сільськогосподарської продукції, тобто виконання державної функції щодо забезпечення продовольчої безпеки населення.

На даний час у законодавстві України відсутнє єдине законодавче поняття «сільськогосподарське підприємство». Однак для ефективного функціонування даних підприємств необхідним є чітке визначення особливостей їх правового статусу на законодавчому рівні. На сьогодні поняття та особливості сільськогосподарських підприємств у країнах СНД визначені нормативно-правовими актами вищої юридичної сили. Тому важливим є порівняльний аналіз законодавства України та держав СНД, що визначає правовий статус таких підприємств, та врахування позитивного досвіду цих країн з метою вдосконалення чинного законодавства України.

У вітчизняній аграрно-правовій науці є багато підходів до розуміння суті сільськогосподарських підприємств. Поняття та особливості їх правового статусу проаналізовано у працях Г.О.Аксеньонка, М.Я.Ващишин, В.М.Гайворонського, А.П.Гетьмана, Я.З.Гаєцької-Колотило, Л.І.Дембо, В.М.Єрмоленка, В.П.Жушмана, М.І.Козиря, Г.С.Корнієнко, С.І.Марченко, О.О.Погрібного, В.І.Семчика, Н.І.Титової, О.В. Цюцик, В.Ю.Уркевича, В.З.Янчука та ін. науковців. Проте у вітчизняній науці аграрного права відсутні порівняльно-правові дослідження поняття та ознак сільськогосподарських підприємств за законодавством різних держав.

Метою статті є проведення порівняльно-правового аналізу поняття та ознак сільськогосподарського підприємства за законодавством України та держав СНД.

Сільськогосподарське підприємство є самостійним учасником аграрних правовідносин. Його правовий статус в Україні та державах СНД визначається нормативно-правовими актами цивільного, господарського, аграрного, земельного, податкового, екологічного законодавства тощо.

Поняття сільськогосподарське підприємство визначається п.1 ст.44 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1], ст. 209 Податкового кодексу України [2]. Термін «сільськогосподарське підприємство» міститься також у Наказі Державного комітету статистики України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення розрахунків витрат кормів худобі та птиці у господарствах усіх категорій» [3], Наказі Державного комітету статистики України «Про затвердження Методики розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва» [4], Наказі Державного комітету статистики «Про затвердження Методики проведення розрахунків основних показників обсягів виробництва продукції тваринництва у господарствах усіх категорій» [5].

Водночас, чинне законодавство містить також поняття «сільськогосподарський товаровиробник», яке визначено ст.14 Податкового кодексу України [2], ст.1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [6].

На відміну від законодавства України, у законодавстві Російської Федерації та Республіки Білорусь застосовується поняття «сільськогосподарська організація». Слід зазначити, що до введення в дію частини першої нового Цивільного Кодексу Російської Федерації, вживався термін «сільськогосподарське підприємство», як щодо колгоспів, так і до юридичних осіб, які з'явилися пізніше (акціонерні товариства і ін.). В існуючому законодавстві Російської Федерації термін «сільськогосподарське підприємство» використовується лише відносно державних та комунальних сільськогосподарських підприємств. До всіх інших

форм аграрного підприємництва застосовується термін «сільськогосподарська організація» [7, с.107]. При цьому до сільськогосподарських організацій у Російській Федерації віднесено також і селянське (фермерське) господарство, яке не має статусу юридичної особи.

Норми законодавства формулюють основні особливості сільськогосподарських підприємств в Україні. Так, варто погодитися з В.Ю.Уркевичем, який виділяє 2 основні критерії формування поняття «сільськогосподарське підприємство»: якісний критерій, який виражає основний вид діяльності – виробництво сільськогосподарської продукції, її переробка та реалізація, та кількісний – який визначає обсяг цього виду діяльності [8, с.97].

Однією з основних ознак сільськогосподарського підприємства є наявність статусу юридичної особи, незалежно від форми власності та господарювання, що закріплено як у законодавстві України, так і інших держав СНД. Тобто сільськогосподарське підприємство повинно мати у власності відокремлене майно, здійснювати свою діяльність з метою отримання прибутку, воно може бути позивачем та відповідачем у суді. Щодо наявності відокремленого майна у власності сільськогосподарського підприємства, то ст. 209 Податкового кодексу України [2] наголошує на наявності у власності сільськогосподарського підприємства власних або орендованих виробничих потужностей. Сільськогосподарські підприємства в Україні можуть належати як до юридичних осіб публічного права (наприклад, державні сільськогосподарські підприємства), так і до юридичних осіб приватного права (фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи).

Ключовою ознакою сільськогосподарського підприємства є предмет його діяльності, адже саме за цією ознакою сільськогосподарське підприємство відрізняється від інших видів підприємств. Основним видом діяльності сільськогосподарського підприємства відповідно до законодавства України є виробництво сільськогосподарської продукції, переробка та реалізація виробленої сільськогосподарської продукції. Доцільно погодитися із В.М.Корнієнко про те, що виробництво сільськогосподарської

продукції є основним видом діяльності сільськогосподарського підприємства, а усі інші види сільськогосподарської діяльності (в тому числі переробка та реалізація продукції) мають допоміжний характер [9, с.87].

Тісно пов'язаною із попередньою ознакою сільськогосподарського підприємства є та особливість, що при здійсненні своєї діяльності воно використовує землі сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва. Однак, на цій ознаці наголошено тільки у Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» [6], у ст. 1 якого йдеться про необхідність наявності у власності сільськогосподарського товаровиробника сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ, багаторічних насаджень).

Подібним чином предмет діяльності сільськогосподарського підприємства визначено і в законодавстві країн СНД. Так, ст. 448 Податкового кодексу Республіки Казахстан [10] встановлює, що виробники сільськогосподарської продукції повинні займатися діяльністю по виробництву сільськогосподарської продукції, переробці чи реалізації виробленої сільськогосподарської продукції, з використанням землі. Водночас, у вказаній статті зазначено, що дані суб'єкти можуть займатися також діяльністю по виробництву продукції тваринництва або птахівництва, аквакультури (рибальства), бджільництва, а також переробкою та реалізацією вказаної продукції власного виробництва. Таким чином, у законодавстві Казахстану діяльність сільськогосподарського підприємства розмежована на 2 види: діяльність, пов'язана із використанням землі (виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції), та діяльність, що здійснюється без використання землі (виробництво продукції тваринництва, птахівництва, аквакультури (рибальства), бджільництва, її переробка та реалізація). Очевидно, законодавець таким чином розмежовує діяльність сільськогосподарських підприємств на ту, яка безпосередньо пов'язана із використанням земель сільськогосподарського призначення, та діяльність, яка безпосередньо не пов'язана із використанням землі. На нашу думку, доцільно було би врахувати

досвід Республіки Казахстан при формулюванні визначення поняття «сільськогосподарське підприємство» та уточнити, якими видами діяльності таке підприємство повинно займатися.

Законодавство Республіки Узбекистан встановлює чіткі вимоги до сільськогосподарських підприємств. У ст. 362 Податкового кодексу Узбекистану [11] наголошується на тому, що основним видом діяльності сільськогосподарських товаровиробників є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції з використанням земельних ділянок. Водночас, вказана стаття як обов'язкову умову належності підприємства до сільськогосподарських визначає наявність у власності земельних ділянок для ведення сільського господарства, наданих в установленому порядку місцевими органами державної влади. Про те, що земля є основним засобом підприємницької діяльності для виробників сільськогосподарської продукції, вказано і у ст. 298 Податкового кодексу Республіки Таджикистан [12]. Тому доцільно було б закріпити і в законодавстві України вимогу про обов'язкову наявність у власності чи користуванні сільськогосподарського підприємства земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

Щодо кількісного критерію віднесення підприємств до сільськогосподарських, то спостерігаються неоднозначні підходи до його визначення як у законодавстві України, так і в законодавстві держав СНД. Так, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1] встановлює, що виручка від реалізації вищої (виробленої, виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції повинна складати не менше 50 % від загальної суми виручки сільськогосподарського підприємства. В той же час у Податковому кодексі України [2] вказано, що питома вага вартості сільськогосподарських товарів/послуг, вироблених (наданих) сільськогосподарським підприємством, повинна становити не менш як 75 відсотків вартості всіх товарів/послуг, поставлених протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно». А Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» вказує, що валовий дохід сільськогосподарського товаровиробника за попередній звіт-

ний (податковий) рік повинен перевищувати 75 відсотків загальної суми валового доходу [6].

Неоднозначним є підхід до цього питання і в законодавстві Російської Федерації. Зокрема, Закон РФ «Про сільськогосподарську кооперацію» [13] встановлює обсяг виробництва сільськогосподарської продукції для сільськогосподарських товаровиробників у розмірі понад 50 % від загального обсягу виробленої продукції, Закон «Про неспроможність (банкрутство)» [14] визначає умову, що виручка від реалізації сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими організаціями повинна скласти не менше 50 відсотків загальної суми виручки, а Податковий кодекс РФ [15] встановлює обсяг виробництва у розмірі не менше 70 відсотків частки виручки від реалізації виробленої підприємством сільськогосподарської продукції.

Законодавство Республіки Білорусь більш узгоджено визначає поняття «сільськогосподарської організації». Закон Республіки Білорусь «Про реорганізацію збиткових сільськогосподарських організацій» [16] у ст.1 визначає сільськогосподарську організацію як юридичну особу, основним видом діяльності якої являється вирощування (виробництво, виробництво та переробка) сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації якої складає не менше 50 % від загальної суми виручки. Подібне положення міститься у Законі Республіки Білорусь «Про економічну неспроможність (банкрутство)» [17] (ст.174) – теж не менше 50 % від загальної суми виручки.

Ст. 362 Податкового кодексу Республіки Узбекистан [11] встановлює вимогу до сільськогосподарського підприємства щодо обсягу виробництва у розмірі не менше 50 % від загального обсягу виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, що включає сільськогосподарську продукцію, придбану для реалізації або переробки.

В аграрно-правовій науці існують різні підходи до визначення кількісного критерію віднесення підприємств до сільськогосподарських. Так, на думку В.М.Єрмоленка, в основу віднесення підприємства до сільськогосподарських підприємств доцільно

покласти не рівень товарності сільськогосподарської продукції, а її питому вагу у валовій продукції підприємства, обсяг якої необхідно закріпити законодавчо на рівні 75 % [18, с.8]. О.В. Цюцик вважає, що розмір виручки від реалізації продукції сільськогосподарським підприємством повинен становити понад 50 % загальної суми виручки (валового доходу) [19, с.275]. А, наприклад, у російській аграрно-правовій науці під сільськогосподарською організацією визначають організацію, яка здійснює виробництво, первинну і наступну переробку, збереження та реалізацію сільськогосподарської продукції, незалежно від організаційно-правової форми та долі цієї продукції в доходах [20, с.16].

Специфіка сільськогосподарського підприємства потребує вказівки в установчих документах і навіть у самій назві про сільськогосподарський характер його діяльності. Звісно, сільськогосподарське підприємство може займатися й іншими видами діяльності. Проте, якщо обсяг продукції, яку воно виробляє, буде нижчим від рівня, встановленого для сільськогосподарських підприємств, до нього не будуть застосовуватися встановлені для сільськогосподарських підприємств норми щодо податків, страхування, фінансування, пільг тощо. Тому доцільним є запровадження у законодавстві України єдиного законодавчого визначення обсягу сільськогосподарської діяльності сільськогосподарського підприємства. На нашу думку, цей обсяг виробництва підприємством сільськогосподарської продукції повинен становити понад 50 % від загальної суми виручки від реалізації сільськогосподарської продукції.

Отже, на підставі проведеного аналізу можна виділити такі основні ознаки сільськогосподарських підприємств:

- наявність статусу юридичної особи, незалежно від підпорядкування, форм власності і господарювання;
- основний вид діяльності – виробництво сільськогосподарської продукції, її переробка та реалізація;
- здійснення діяльності на власних або орендованих виробничих потужностях;

- наявність у власності чи користуванні земель сільськогосподарського призначення;

- встановлення на законодавчому рівні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, необхідних для того, щоб підприємство визнавалось сільськогосподарським.

Таким чином, правовий статус сільськогосподарських підприємств в Україні та державах СНД визначається нормативно-правовими актами вищої юридичної сили. У законодавстві України вживається поняття «сільськогосподарське підприємство», проте у законодавстві Російської Федерації та Республіки Білорусь застосовується термін «сільськогосподарська організація». Законодавчі акти визначають і ключові ознаки сільськогосподарських підприємств. Проте існують неузгодженості між визначенням обсягу виробництва сільськогосподарської продукції сільськогосподарським підприємством у різних нормативно-правових актах. На нашу думку, можна запропонувати таке визначення поняття сільськогосподарське підприємство: «сільськогосподарське підприємство – це юридична особа, незалежно від підпорядкування, форми власності та господарювання, основним видом діяльності якої є виробництво сільськогосподарської продукції (надання послуг), її переробка та реалізація, з використанням власних чи орендованих сільськогосподарських угідь, інших природних ресурсів та/або поголів'я сільськогосподарських тварин, обсяг виручки від реалізації якої повинен становити не менше 50 % від загальної суми виручки».

Важливим напрямом подальших наукових досліджень є, на наш погляд, дослідження особливостей правового статусу окремих видів сільськогосподарських підприємств за законодавством України та країн СНД.

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України [прийнятий 14 травня 1992 року, за станом на 22 березня 2012 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
2. Податковий кодекс України [прийнятий 2 грудня 2010 року, за станом 01.04.2012 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

3. *Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення розрахунків витрат кормів худобі та птиці у господарствах усіх категорій: Наказ Державного комітету статистики України [прийнятий 24 січня 2008 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>*
4. *Про затвердження Методики розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва: Наказ Державного комітету статистики України [прийнятий 16 лютого 2009 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>*
5. *Про затвердження Методики проведення розрахунків основних показників обсягів виробництва продукції тваринництва у господарствах усіх категорій Наказ Державного комітету статистики [прийнятий 5 травня 2008 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>*
6. *Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України [прийнятий 17 липня 1997 року, за станом на 18 грудня 2011 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр>*
7. *Аграрное право. Учебное пособие // [Отв. ред. д. ю. н., проф. С. А. Боголюбов и к. ю. н. Е. Л. Минина]. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА). – 2000. – 480 с.*
8. *Уркевич В.Ю. Аграрні правовідносини в Україні. Дисерт. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право; НАН ім. Я.Мудрого. – Харків. – 2007. – 411 с.*
9. *Аграрне право України. Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти // [В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, В. М. Корнієнко та ін.; за ред. В. М. Гайворонського та В. П. Жушмана] - Х.: Право. – 2003. - 240 с.*
10. *Про податки і інші обов'язкові платежі у бюджет : Податковий кодекс Республіки Казахстан // [прийнятий 10 грудня 2008 року, за станом на 10 липня 2012 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.salyk.kz/ru/taxcode/pages/default.aspx>*
11. *Податковий кодекс Республіки Узбекистан // [прийнятий 25 грудня 2007 року, за станом на 10 вересня 2012 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament.gov.uz/uz/law/2007/3648/>*
12. *Податковий кодекс Республіки Таджикистан// [прийнятий 17 вересня 2012 року, за станом на 17 вересня 2012 року] // [Електронний*

ресурс]. – Режим доступу: http://parliament.tj/ru/images/stories/2004/nalogoviy_kodeks.doc

13. Про сільськогосподарську кооперацію: Федеральний Закон Російської Федерації [прийнятий 8 грудня 1995 року, за станом на 3 грудня 2008 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.duma.consultant.ru/page.aspx?1110838>.
14. Про неспроможність (банкрутство): Федеральний Закон Російської Федерації [прийнятий 26 жовтня 2002 року, за станом на 19 липня 2009 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://duma.consultant.ru/page.aspx?1107253>
15. Податковий кодекс Російської Федерації // [прийнятий 31 липня 1998 року, за станом на 28 липня 2012 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://duma.consultant.ru/page.aspx?1127935>
16. Про реорганізацію збиткових сільськогосподарських організацій: Закон Республіки Білорусь [прийнятий 9 червня 2003 року, за станом на 5 листопада 2003] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sovrep.gov.by/index.php/m>
17. Про економічну неспроможність (банкрутство): Закон Республіки Білорусь [прийнятий 18 липня 2000 року, за станом на 31 грудня 2009 року] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sovrep.gov.by/index.php/main.html>
18. Єрмоленко В.М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.06 / В.М. Єрмоленко; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х. – 2008. – 36 с.
19. Цюцик О.В. Проблеми законодавчого визначення поняття сільськогосподарського підприємства // Вісник Львівського університету. Вип. 53. Серія юрид. – 2011. – С. 270-276
20. Аграрное право. Ученик // [С.А. Боголюбов, М.М. Бринчук, Н.О. Ведьшева, под ред. М.И. Палладиной, Н.Г. Жаворонковой] // М.: Проспект. – 2011. – 432 с.

Костур О.Д. Поняття та ознаки сільськогосподарських підприємств за законодавством України та держав СНД

У статті досліджено поняття та особливості сільськогосподарських підприємств як учасників аграрних правовідносин. Автором проаналізовано норми законодавства України та країн СНД, що визначають поняття «сільськогосподарське підприємство» та основні його ознаки. На основі проведеного дослідження зроблено висновки щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарська організація, аграрне законодавство.

Костур О.Д. Поняття і особливості сільськогосподарських підприємств по законодавству України і стран СНГ

В статті досліджено поняття і особливості сільськогосподарських підприємств як учасників аграрних правовідносин. Автором проаналізовано норми законодавства України і стран СНГ, що визначають поняття «сільськогосподарське підприємство» і основні його особливості. На основі проведеного дослідження зроблено висновки по вдосконаленню діючого законодавства України.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарська організація, аграрне законодавство.

Kostur O.D. Concept and characteristics of agricultural enterprises under the legislation of Ukraine and CIS countries

The article examines the concept and features of agricultural enterprises as members of agrarian relations. The author analyzed the laws and regulations of Ukraine and CIS countries that determine the term «agricultural enterprise» and its main features. Based on the research conclusions are done to improve current legislation of Ukraine.

Key words: agricultural enterprise, agricultural organization, agrarian legislation.

Мироненко І.В.

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ДОБРОСУСІДСТВА В РАДЯНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

УДК 349.6

Положення глави 17 чинного Земельного кодексу України спрямовані на регулювання земельних відносин добросусідства і становлять самостійний інститут земельного права. На сьогоднішній день питанням добросусідства науковцями приділяється порівняно незначна увага, кількість наукових праць з даної тематики обмежена. Окремі аспекти цих відносин розглянуто в працях П.Ф. Кулинич, М.В. Шульги, А.М. Мірошніченка, Д.В. Бусуйок та ін.

Водночас вдосконалення сучасного правового регулювання земельних відносин добросусідства потребує, крім іншого, дослідження історії його розвитку на українських землях, зокрема в період встановлення тут радянської влади.

В 20-х рр. ХХ ст. більшість українських земель опинились в складі радянської держави; в адміністративно-територіальному